

tegeket kellene lehántani ahhoz, hogy legalább árnyékában megmutatkozzék az egykori távlat, az a lyukas perspektíva, amelybe megnyugodva léphettem be egykor.”

A *Maculában* tehát átrendeződnek a valóságtartalmak, minden adva van, minden lehetséges, ugyanakkor az adott kérdésessé válik. Ebben a közegben, ebben az „ütődött, narancssárga ragyogásban” mozognak, tengődnek a kissé torz mosolyú, kissé szúrós, de ugyanakkor a lét „adottságainak” kitett, sajnálatra méltó szereplők — valahol Óbecse, Zombor, Szenttamás, Bajmok, Péterréve, Nagyolaszi stb. között, századunk húszas—harmincas éveiben — ha ez egyáltalán lényeges, hiszen itt nem az idő, hanem az idők hordaléka a meghatározó. Akár a regény egész szövege, a *Macula* „órája” is a groteszk, kvázi, a bizarr jegyeit viseli magán, hiszen „tisztára olyan az egész, mintha hanyatt esett volna pályáján a napkorong, és csúszna visszafelé az alkonyatnak, legalábbis a színe után ítélve”.

Brasnyó műnemeket, műfajokat áthágó művei kapcsán újra és újra felvetődnek a műfajt célzó kérdések. A *Maculával* kapcsolatban is. Tehát: mitől regény a *Macula*? Cselekvéstere valahol körülöttünk jelölhető ki, de végigvezetett jellemei nincsenek, időkoordinátái beláthatatlanok. Tengeri mikrorészletből kiépített világa viszont mindenképpen gazdag és meggyőző — akár a regényben említett Kazár szótáré vagy egy Gaudi-épitményé.

Mint említettem, számomra a *Macula* legnagyobb esztétikai élményét a brasnyói mondatok s a millió részből összefoltozott, csöppet sem „makulátlan” világ látványa jelentette. Nem vagyok benne azonban biztos, hogy ez egy regényfolyam esetében elegendő ahhoz, hogy mindvégig lekösse az olvasói figyelmet. A *Maculának* vannak gyönyörű, csillogó részletei, egészében azonban nehéz, kimerítő, olykor állóvízként ható, s a mondatalkítás automatizmusát sejtető alkotás.

HARKAI VASS Éva

EGY S MÁS EGY MESEKÖNYV FORDÍTÁSÁRÓL

A sárkányölő királyfi. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

A Vuk-jubileum alkalmából a kiadó közreadott egy könyvreválót a Vuk Karadžić gyűjtötte szerb népmesékből. A szövegeket vajdasági költők és prózaírók ültették át magyarra.

A sárkányölő királyfi gyermekolvasók számára készült. Része annak a sorozatnak, amelynek eddig megjelent kötetei alapján jól kirajzolódik a kiadónak az a szándéka, hogy különböző kulturális közegekből származó meséket kínáljon föl változatos, szórakoztató és esztétikailag

is színvonalas kiegyensúlyozottságra törekvő olvasmányul a mindig megújuló meseolvasó korosztálynak. A klasszikus európai mesekincs éppúgy kapott már kötetet, mint a magyar gyermekirodalom, legutóbb pedig, a mostanit megelőzően, a vajdasági magyar népmesék jelentek meg. Mindezeknek a köteteknek többé-kevésbé közös jellemzőjük, hogy szépek és szórakoztatóak, ami egyértelműen dicséretükre szolgál. Csakhogy — s ez már nem megy egyértelműen éreyszámba — nemigen kísérlik meg, hogy többek, jobbak is legyenek amolyan gyerekeknek való meséskönyveknél.

De hát mi vezérli a recenzenst, hogy ne az osztatlan elismerés hangján beszéljen egy olyan könyvről, amelyet gyermekei a szeme előtt olvasnak letagadhatatlan élvezettel és az utolsó oldalakig kitartó lelkesedéssel? Miért nem tartja mégsem igazán jó, fönttartások nélkül dicsérhető könyvnek, megkapó jó tulajdonságai ellenére sem?

A minőséggel való gondok miatt. Az igazán jó meséskönyv akkor is lenyűgözi olvasóját, ha annak már nem a „mesék teje” a legfőbb szellemi tápláléka, és nem rontják meg olvasójának az élvezetét olyan hibák és hiányosságok, amelyeket a gyermek nem vesz — mert nem is vehet — észre; gyönyörködni tud a mesékben akkor is, amikor már a tartalom mellett a formára is kiterjed a figyelme. Sajnos, *A sárkányölő királyfi* meséi ebből a szempontból néhol gondozatlanoknak tűnnek. Vagy inkább úgy mondható: nem elég gondozottak.

A fordítói hűség dilemmáját veti föl — a válogató s az utószót író — a Jung Károly által is említett *testvérbarátság* (pobratimstvo) fogalom: egy „jellegzetes, a szerb népelethez kapcsolódó szokásokról, hagyományokról” van szó, amelyet az egyik fordító a *barátság*, a másik a (*kenyeres*)*pajtás* szóval fordít — mivel magyar nyelvterületen ismeretlen ez a szokás, tehát közhasználatú szó sincs a megnevezésére —, de van olyan fordító is, aki szakszerűsége, fogalmi pontosságra törekedve, a néprajzban használatos testvérbarátságnak nevezi. Csakhogy mit kezdhet a gyermekolvasó ezzel az ismerős hangzású, mégis ismeretlen jelentésű szóval? Ha pajtáságról, barátságról olvas, azt ugyan érti, csakhogy ez esetben az eredeti szó és fogalom etnikai-folklorisztikai jellege szenved csorbát. Ez a gyermekolvasót valószínűleg kevésbé zavarja, de a szöveggondozókban és a könyv reményteljes kritikusaiban esetleg hiányérzetet kelthet. Mi hát a megoldás? A *testvérbarátság* szó példája igen alkalmas, hogy elgondolkoztasson: a fordításnak olyan speciális esetei, nehézségei is adódhatnak, amelyek a fordító legjobb képességeinek a mozgósítását teszik szükségessé: esetről esetre, alkalomról alkalomra kell megtalálnia a szövegkörnyezetnek legmegfelelőbb jelentéshordozót. Vannak mesék, amelyekben a megközelítő értelmezés is jól megállja a helyét. Elképzelhető olyan mese is, amelynek jó megértéséhez a fogalmi pontosságra törekvő szakkifejezésre van szükség. Ez esetben azonban, amikor olyan szót, kifejezést kell használni, amely-

ről csaknem teljes bizonyossággal föltételezhető, hogy az olvasók többsége számára nehézséget jelenthet a megértése — egy kicsivel több fáradtsággal —, érdemes lapalji jegyzetben vagy kötet végi szójegyzékben a szóval vagy kifejezéssel kapcsolatos háttérismereteket közölni. (Például a *Mohamed fiai* kifejezés, vagy az, hogy a mesehős a királykisasszony ölébe hajtja a fejét, s az *keres egy kicsit a fejében* éppoly érthetetlen lehet így önmagában — legalábbis a gyermekolvasók nagy részé számára, mint a szóban forgó *testvérbarátság*.) A Kék garas című mese ugyanakkor még egy harmadik megoldás, a módosító körülírásnak nevezhető eljárás lehetőségét is fölveti. Ebben a mesében a testvérbarátságnak nevezett „álrokonsági forma” két éppen nem példás jellemű meselak között jön létre. A két agyafúrt csaló, szöszegő közötti érdekszövetkezést „testvérbarátság”-nak nevezni — nem leértékelése ez bizonyos szempontból ennek a valójában mégis komoly tartalmú szónak? Nem lett volna stílusosabb, találóbb, ha a két csaló esetleg *egymás tenyerébe csap*, esetleg *elhatározza, hogy ezentúl közösen csalja a világot*, legföljebb *együtt indul hetedhét ország ellen*, ugyanakkor a *testvérbarátságot köt* kifejezés megmarad azoknak a mesehősöknek, akik valamilyen jó ügyben, komoly célokért szövetkeznek? (Legalább a fordítás-szövegben, ahol amúgy is magyarázatra szorul ez a szó.)

A stílusbeli hűség tehát — a főnti példa is mutatja — éppen elég szoros korlátokat von a fordító köré, mintsem hogy az a tollát kedvére, igazán szabadon szárnyaltathatná. Onkifejezésre az olyan tartalmában, stílusában, formájában egyaránt kötött műfaj, mint a népmese, messzemelően nem alkalmas. Ezért volna fontos, hogy az alapos műértés és a fordítói gyakorlottság legalább olyan kívánalom legyen egy ilyen jellegű feladatokra szóló megbízatás esetén, mint a nagyszerű íráskészség és nyelvismeret.

Ellenkező esetben a jövőben is adódhatnak olyan furcsaságok, hogy Vasgyúró lesz a sárkánykirályból, kacsalábon forgó kastély az ég és föld között lebegő kastélyból, vagy hogy a nagypéntek a karácsonyi ünnepkör idejére tevődik át (természetesen csak a könyv lapjain, az egyik fordító „jóvoltából”).

Leszámítva ez utóbbi esetet, amely nyilvánvaló lapszus, amellyel azon túlmenően, hogy pironkodva tudomásul vesszük: eléggé nem sajnálható módon bennragadt a szövegben, nem is érdemes foglalkozni, a két előbbi olyan fordítói „találmány”, amelynél érdemes elidőzni néhány megjegyzés erejéig. Annál is inkább megérdemlik a figyelmet, mert mindkettő mesecím, s mint ilyen, különös jelentőséggel bír.

A kacsalábon forgó kastély — vajon a fordító gondolt-e rá? — samanisztikus maradványelem a magyar népmesékben. A *Magyar népraiz* című könyv azt írja róla, hogy „samanisztikus képzetből eredő mesei motívum”. Vajon a szerb népmesék ég és föld között lebegő kastélya leráncigálható-e kacsalábon forogva-forgatva a fellegekből? Még ha

a motívumvándorlás és -keveredés mégoly mindennapos és megszokott jelenség is a folklórban, lehet-e ilyen erőteljesen összeigazítani hasonlóknak talán hasonló, de mégsem azonos motívumokat?

A Vasgyúró esete még tanulságosabb. A magyar népmesékben nevelédt olvasó először beszélő névnek véli a Vasgyúrot, hiszen több mesénkben is szerepel mint a főhős (például Fehérlófia) nagyerejű kísérője. „Olyan ember, tkp. mítikus emberfeletti lény — mondja róla a *Néprajzi Lexikon* —, aki úgy gyúrja a vasat, mint az asszonyok a kenyértésztát.” Elolvasva aztán *A sárkányölő királyfi* Vasgyúró című meséjét, csodálkozva állapítja meg az olvasó, hogy ez a Vasgyúró nemcsak hogy nem gyúrja a vasat, de ehhez az anyaghoz pusztán csak annyi köze van, hogy a főhős vasba verve talál rá a mesei bonyodalmak közepette. És persze oly módon is „kapcsolatban van” a vassal, hogy az eredetiben *Baş Čelik*nek hívják, a *čelik* jelentése magyarul *acél*, s az acélról köztudott, hogy vasból készül. Talán ez lehetett a fordító gondolatmenete is, amikor nevet adott annak a — mentségére legyen mondva — kétségkívül valóban igen titokzatos mesealaknak, akiről talán csak a legszűkebb szakterület művelői tudnák megmondani, hogy honnan kapta a nevét. A laikus csak föltételezni meri, hogy a *Baş* a török eredetű, többtagú jövevényszavak *fő*, *legfőbb* jelentésű előtagja (vö. *Baş-Čaršija* — *Fő utca*), a *Čelik* pedig régies, népies vagy elhomályosult alakja a főnök jelentésű *čelnik*nek. A *Baş-Čelik* ezek szerint talán *legfőbb főnök*, *legfőbb hatalom*, *Nagyúr* jelentéssel bírhat. A *Vuk*-szöveg *Baş-Čelik*jétől ezek az attribútumok egyáltalán nem idegenek! Több helyen is olvasható a mesében olyan, más mesehősök szájába adott jellemzés, leírás róla, amelyből az derül ki, hogy ez a csodalény valamiféle legyőzhetetlen erővel bíró hatalom. Mint ilyen, a magyar népmesék *Hollóferyniges*-féle sárkányszerű szörnyetegével rokon. Hogy ilyen minőségben pedig nem a kereszténység előtti hitvilág mesehőssé transzformálódott-degradálódott istenalakja-e, amelynek már csak a neve sejtet valamit eredeti mivoltából, azt körültekintő vizsgálatok után folklórkutatók dolga volna eldönteni. Mindenesetre figyelmet érdemel az a mese végén bekövetkező váratlan fordulat, hogy a mesehős és ez a titokzatos *Baş-Čelik*, eddigi ellenfele, végül is szövetségre lépnek, és együtt győzedelmeskednek ellenségeik fölött. A késői olvasónak arra a következtetésre kell jutnia, hogy a népi-népmesei világképben nem egyértelmű — főképpen nem egyértelműen negatív — jelenség ennek a csodalénynek az alapja, amely hol sárkányok, hol ördögök tulajdonságait viseli magán, hol pedig pozitív szerepet kap, mint a főhős támasza és szövetségese. Egy biztos: nagyon furcsa kiméra válnék belőle, ha még a vasgyúrás is a nyakába varrnánk.

Még ezek után is megválaszolatlan maradt a kérdés: a magyar fordításban milyen nevet kellett volna kapnia *Baş-Čelik*nek? A kacsalábon forgó kastély példájára lett volna *Hollóferyniges*? Ez az ötlet nem-

csak a Baš-Čelikre vonatkoztatva tűnik visszásnak, hanem a csodakasztélyhoz kötődő fordítói eljárást is a maga torzító mivoltában láttatja. Mert a kacsalábon forgó kastély mégsem egészen ugyanaz, mint az, amelyik az ég és a föld között lebeg (még ha mindkettő légvár is). A Baš-Čelik is inkább maradt volna meg annak, ami, mint hogy Vasgyúró lett belőle anélkül, hogy erre akár a legcsekélyebb mértékben is rászolgált volna.

A *mesére* összpontosító gyerekközönséget, amelynek ez a könyv készült, az itt felsorolt kifogások természetesen hidegen hagyják. Lesz-e módjuk olyan könyvekhez is hozzájutni, amelyekből megszerezhetik azt a többlettudást, amelynek birtokában öt, tíz, vagy tizenöt év múlva, ha netán újból kezükbe kerül *A sárkányölő királyfi* című mesekönyvük, rájönnek majd, hogy ezúttal csak egy *derék*, s nem minden vonatkozásban jó olvasmányt kaptak.

CSEH Márta

TEMERIN SZELLEMI ÉS TÁRGYI MONOGRÁFIÁJA

Csorba Béla: *Temerini néphagyományok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

A közelmúltban jelent meg Csorba Béla és tizenöt gyűjtőtársa jóvoltából — kik a temerini Művelődési Kör néprajzi csoportjának tagjai — Temerin monográfiája. „Az elmúlt évek során” gyűjtötték az anyagot, de hogy hány év alatt állt össze a kötet, nem tudjuk meg az előszóból, noha a szerző/gyűjtő említést tesz arról, hogy a Művelődési Kör által 1977-ben 'szervezett néprajzi szeminárium résztvevői segítettek a gyűjtésben. Feltételezhetjük tehát, hogy az utóbbi tíz esztendő gyűjtőmunkájának eredményét tartja kezében az olvasó.

A gazdag anyagból, melyet Németh Mátyás, Varga Somogyi Károly és Csorba Béla értékes fotói tesznek színesebbé, néhány témakör kimaradt, amire Csorba felhívja a figyelmet rövid bevezetőjében: tárgyalannak látta ugyanis, hogy Temerin népi építészetét ismételten feldolgozzák, hiszen azt már Harkai Imre néhány évvel ezelőtt részletesen bemutatta könyvében (*Temerin népi építészete*). A község népművészete — az egykor fazekasok munkája —, jelentős ugyan, de ma már nem képvisel élő hagyományt, ezért nem is foglalkoznak vele a gyűjtők. Ugyanez vonatkozik a már feledésbe merülő tánc kultúrára, kivéve a táncos gyermekjátékokat, ezekből és a gyermekmondókákból ugyanis egész kötetnyi anyag várja az önálló megjelenést. A népzenei anyagból is csak ízelítőt ad a gyűjtemény.

A bevezető végén tette közzé a gyűjtő az adatközlők névsorát, „akik nélkül nem jöhetett volna létre ez a könyv”. Milyen kár, hogy a 133